

Аннотация

Долинская М. С. Особенности нотариального удостоверения договоров купли-продажи земельных участков государственной и коммунальной собственности. — Статья.

Рассматриваются актуальные проблемы правового регулирования обязательственных отношений, возникающих из договора купли-продажи. Выявлены особенности договора купли-продажи. Автором рассмотрено порядок нотариального удостоверения договоров купли-продажи земельных участков государственной и коммунальной собственности.

Ключевые слова: договор купли-продажи, предмет и стороны договора, нотариальное удостоверение договора купли-продажи земельного участка.

Summary

Dolynska M. S. Features notarization of contracts of sale of lands of state and communal property. — Article

Actual problems of legal regulation of binding regulation arising from a contract of sale. The features of the contract of sale. The author deals with the procedure of notarization of contracts sale of lands of state and communal property.

Keywords: sales contract, the subject and parties to the agreement, notarization of the contract of sale of land.

УДК 347.426.6

О. В. Жила

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ РЕГРЕСНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Специфіка цивільно-правових відносин не лише дозволяє використати механізм опосередкованої реалізації суб'єктивних прав (представництво, комісія, агентування, довірче управління), але і допускає опосередковане виконання обов'язків, включаючи ті з них, які виникають внаслідок здійснення правопорушення і складають зміст цивільно-правової відповідальності (порука, банківська гарантія, солідарна відповідальність). Інтереси стійкості обороту у низці випадків ставлять факт виконання обов'язку вище за особу, зобов'язану до виконання. В числі юридичних засобів, що забезпечують нормальну роботу механізму опосередкованого виконання обов'язків і компенсуючих несправедливість, що виникає при цьому, в розподілі ризиків порушення суб'єктивних прав і інтересів, що охороняються законом, використовується юридична конструкція регресу.

Питання, пов'язані із застосуванням норм про регрес, є достатньо актуальними, про що свідчить поширення випадків звернень до суду з приводу регресних зобов'язань, що, у свою чергу, обумовлено поширенням випадків застосування правової конструкції регресу.

Дослідженню категорії регресу були присвячені праці таких вчених, як О. С. Йоффе, І. Б. Новицький, Є. А. Суханов, К. С. Юдельсон, В. Т. Смирнов та ін., проте багато питань у цій сфері потребують уточнення. Так, недо-

статньо дослідженим залишається питання про підстави виникнення регресних зобов'язань. Отже, метою цього дослідження є дослідження підстав виникнення регресних зобов'язань та встановлення їх особливостей.

Питання про підставу виникнення регресного зобов'язання визначає його характер, як і будь-якого іншого зобов'язання. Підстава виникнення правовідношення визначає його динаміку, способи здійснення породжуваних ним прав та їх захисту у разі порушення, порядок припинення правовідношення [1, с. 23].

Подібно всім іншим цивільним правовідносинам, зобов'язання виникають при настанні певних юридичних фактів. Ці факти або відомі їхні сукупності й іменуються підставами виникнення зобов'язань [2, с. 26].

Юридичні факти є обставинами конкретними, індивідуальними, що існують у певній точці часу і простору, а також певним чином об'єктивовані зовні і характеризують наявність або відсутність певних явищ матеріального світу. Крім цього, вони прямо або непрямо передбачені нормами права, зафіксовані в установленій законодавством процедурно-процесуальній формі, тягнуть передбачені законом правові наслідки.

Частина перша ст. 11 ЦК України, котра називається «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків», передбачає, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. У ч. 2 ст. 11 ЦК України вказується, що підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, передусім, є: 1) договори та інші правочини; 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; 4) інші юридичні факти.

При цьому поняття «інші юридичні факти» охоплює такі різні правові категорії, як правомірні (оголошення конкурсу, рятування, ведення чужих справ тощо), так і неправомірні дії, що не підпадають безпосередньо під поняття «завдання шкоди» (безпідставне збагачення, створення небезпеки тощо).

Породити зобов'язання може будь-який з юридичних фактів, перерахованих у ст. 11 ЦК, причому перелік цих підстав не є вичерпним. Отже ця норма ЦК України встановлює лише приблизний перелік підстав виникнення цивільних прав і обов'язків, що є відображенням принципового положення, згідно з яким цивільні права та обов'язки можуть виникати не лише з дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, але також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Кожний з перерахованих у ст. 11 ЦК юридичних фактів може створювати зобов'язання або сам по собі, або в поєднанні з деякими іншими юридичними фактами (юридичний склад).

Іноді для настання юридичних наслідків може бути достатнім наявності й одного юридичного факту (наприклад, укладення договору суб'єктами цивільного права).

Однак у реальній дійсності частіше має місце комплекс фактів, складні юридичні факти, тобто такі фактичні обставини, які складаються з декількох

юридично значущих обставин [3, с. 54]. Серед комплексу юридичних фактів пропонується розрізняти групу юридичних фактів та юридичну сукупність.

Група юридичних фактів — це декілька фактичних обставин, кожне з яких викликає або може викликати один і той же наслідок. Як правило, вона закріплюється в одній нормі і являє собою явища одного порядку.

Регресна вимога не має строго визначеної законом підстави (точніше фактичного складу) виникнення подібно тому, як це має місце в зобов'язаннях з договорів, з делікту або з безпідставного збагачення. Це, однак, не означає невизначеності розглянутого відношення. Стосовно окремих конкретних зобов'язань є спеціальні норми, що визначають право регресу. В одних випадках це прямо виражено в самій нормі, що регулює відповідні зобов'язання [4, с. 66].

У літературі часто вказують, що характерним для регресного зобов'язання є те, що хоча основні правовідносини можуть впливати з різних підстав (закон, договір і ін.), регресне ж зобов'язання є зобов'язанням *ex lege*. Воно базується безпосередньо на вимозі закону. Закон є єдиною підставою виникнення регресного зобов'язання.

М. І. Бару відмічав, що визначення регресного зобов'язання як зобов'язання *ex lege* має не тільки теоретичне, але й велике практичне значення. Регресне зобов'язання виникає, а отже, регресна вимога може бути пред'явленою лише при наявності фактичного складу, з яким закон безпосередньо зв'язує виникнення прав і обов'язків по регресному зобов'язанню [5, с. 8].

Цієї ж думки дотримувався І. Б. Новицький, що право регресу не надається ні судом, ні іншим яким-небудь органом, що розглядає спір про основну вимогу, з якого згодом може впливати регресна вимога. Відсутність вказівки в рішенні суду на основну вимогу (про надання права регресу) не перешкоджає регредієнту висунути вимогу до регресату, так само як і наявність такої вказівки, але при відсутності фактичного складу для регресної вимоги, не створює права регресу [6, с. 49].

Тому вказівка у рішенні суду про надання відповідачеві права регресу юридично байдужа й сама по собі не може служити підставою ні для пред'явлення регресної вимоги, ні для її задоволення. Таким чином, регресна вимога заснована безпосередньо на законі. І право регредієнта, і обов'язки регресанта виникають у цьому випадку при наявності певного фактичного складу, що характеризує зв'язок між основною і регресною вимогою [5, с. 8].

Однак вважати закон підставою виникнення зобов'язання невірно, закон може виступати передумовою виникнення відповідних відносин, а не їх підставою. Підставою регресних зобов'язань є факти, вказані у ст. 11 ЦК України. Тому нашим завданням є аналіз, які з цих підстав можуть породити регресне зобов'язання.

Договір не може бути підставою виникнення регресного зобов'язання, оскільки право регресу виникає тільки у випадках, вказаних у законі, серед яких договір не вказується. Право регресу хоч і випиває з основного зобов'язання, яким може бути і договір, але цим договором право регресу не встановлюється.

Якщо закон у відповідних відносинах не передбачає регрес, то навіть пряма вказівка у договорі про право регресу таке право не надасть.

Для відповіді на поставлене питання, зауважимо, що регресне правовідношення є наслідком сингулярного (часткового) правонаступництва, тобто правонаступництва в окремих правах або обов'язках.

Правонаступництво — це перехід суб'єктивного права (у широкому змісті — також правового обов'язку) від однієї особи (праводателя) до іншої (правонаступника) у порядку похідного правонабуття (у відповідних випадках — похідного набуття правового обов'язку). При переході суб'єктивного права від праводателя до правонаступника відбувається заміна активного суб'єкта в змінюваних правовідносинах. При переході цивільно-правового обов'язку від первісного боржника до його правонаступника має місце зміна пасивного суб'єкта в правовідносинах. У тому й іншому випадках основна юридична характеристика перехідного права або перехідного обов'язку залишається без зміни.

Таким чином, правонаступництво є похідним набуттям суб'єктивного права або цивільно-правового обов'язку. Ознакою, що характеризує таке правонабуття, на відміну від первісного правонабуття є зв'язок між придбаним правом або обов'язком і первісними правовідносинами. «Нове» правовідношення «виникає» тому, що існували первісні правовідносини. Саме тому таке правонаступництво називається транслятивним, тобто таким, що переносить права й обов'язки [7, с. 8].

Регресна вимога — як різновид зворотних вимог — припускає існування якогось іншого зобов'язання, виконання якого й породжує (на підставі спеціальної норми закону або волі осіб, що беруть участь у правовідносинах) право регресу [6, с. 31].

Регресне зобов'язання похідне від іншого в сенсі виникнення його на основі іншого зобов'язання.

Регрес припускає наявність зобов'язального відношення (основного), за яким перша особа зобов'язана сплатити відому суму (або передати інші цінності) іншій особі внаслідок того, що якась третя особа не виконала свого зобов'язання перед першою особою або взагалі своїм винним поведженням поставила першу особу в необхідність здійснити платіж другій особі. Факт платежу за цим основним зобов'язанням породжує нове (похідне від нього) зобов'язання між першою й третьою особами.

Для основного зобов'язання у літературі запропонована специфічна назва. Так, його запропоновано називати прорегресом: «под прогрессным обязательством или прогрессом в литературе понимается то основное обязательство (или прямое), исполнение которого и порождает регрессное».

Це останнє зобов'язання і є регресним. Зв'язок регресного зобов'язання з основним може мати й інший характер: перша особа в силу зобов'язального відношення із другою особою (основне зобов'язання) одержує від цієї другої особи відому суму, що (у силу існуючих між першою й третьою особою правовідносин) належить третій особі. Факт платежу по цьому основному зобов'язанню (між першою й другою особою) породжує похідне (регресне) зобов'язання між

третьою й першою особою. Таким чином, регресна вимога пред'являється не до того, за кого було сплачено, або не тим, хто здійснив платіж [6, с. 90].

Виникнення регресної вимоги обумовлено наявністю основної вимоги. Такий характер регресного зобов'язання визначає й момент його виникнення.

При цьому момент виникнення правовідношення не слід плутати з моментом, що визначає час виконання юридичних обов'язків, покладених на суб'єкта. Здійснення прав і виконання обов'язків може бути відстроченим на визначений, а іноді й невизначений строк [3, с. 76].

Регресне зобов'язання може виникнути тільки після виконання основного зобов'язання.

Наявність основного зобов'язання є передумовою права регресу, а підставою права регресу є саме виконання основного зобов'язання.

Тому невірне твердження І. Б. Новицького про сполучення в регресній вимозі двох правовідносин [6, с. 21] (основних та регресних).

Адже, одне з них, а саме регресне, виникає із припиненням іншого. Регресна вимога похідна від якогось іншого, основного зобов'язання. Але це основне зобов'язання, залишаючись одним з юридичних фактів, що лежать у підставі виникнення регресної вимоги, не включається в його зміст.

Для регресної вимоги, як і всякого зобов'язання, характерна наявність двох сторін, але для його виникнення необхідно, щоб принаймні одна з його сторін була зв'язана певними правовідносинами з якоюсь третьою стороною. У самому ж регресному зобов'язанні беруть участь лише дві сторони. Вимога кредитора по регресному зобов'язанню (регредієнта) лише опирається на його виконання третій особі, за рахунок боржника (регресата) або виконання, хоча й у своєму зобов'язанні, але з вини регресата. При цьому положення регредієнта як суб'єкта регресної вимоги характеризується тим, що він перш, ніж стати кредитором, був боржником або виступав у якості такого по основному зобов'язанню, виконання якого й породило регресне.

Такий характер регресного зобов'язання має вирішальне значення для з'ясування поняття, змісту, підстав виникнення й обсягу регресних вимог у конкретних випадках їхнього застосування [4, с. 65].

Момент виникнення регресного зобов'язання, а саме виконання основного зобов'язання, важливий і тому, що від цього моменту залежить момент, з якого можливо пред'являти регресний позов (власне пред'являти його можна і раніше, але він не буде задоволений).

Тому навіть визнання судовим рішенням за відповідачем по основному зобов'язанню права регресу до третьої особи не породжує виникнення в нього (відповідача) вимоги до цієї третьої особи. Така вимога не може бути здійснена, а позов не може бути пред'явлений раніше, ніж буде зроблений платіж по основному зобов'язанню, тому що в противному випадку в регредієнта немає збитку, що підлягає відшкодуванню в порядку регресу за рахунок третьої особи [4, с. 65].

Таким чином, основною підставою виникнення регресного зобов'язання є: виконання обов'язку за третю особу. Але це не єдина підстава виникнення регресного зобов'язання. Як вірно вказує В. Т. Смирнов, у літературі часто право

регресу пов'язується з виконанням зобов'язань однією особою лише за іншу. Тим часом регресні вимоги нерідко виникають при виконанні не тільки «чужого» (за іншу особу), але й «свого» зобов'язання, виникнення якого, однак, обумовлено дією іншої особи [4, с. 69].

До таких випадків відносяться, зокрема, пред'явлення позовів страхувальниками в порядку регресу.

У страхових відносинах регресні вимоги виникають не при виконанні «чужого» (за іншу особу), а й «свого» зобов'язання, виникнення якого, однак, обумовлено дією іншої особи.

Пред'явлення позовів страховиків у порядку регресу передбачає, що страхувальник виконав свій обов'язок у основному зобов'язанні, але законом йому надане право вимоги сплаченого, оскільки виникнення зобов'язання обумовлено дією іншої особи — страхувальника, який не дотримався відповідних правил вказаних у законі. Закон не може пройти повз цих порушень, навіть у випадку, якщо особа застрахувала свою відповідальність, наприклад, якщо ДТП сталося внаслідок навмисного заподіяння шкоди чи перебування у стані алкогольного сп'яніння.

При страхуванні цивільної відповідальності власників транспортних засобів страхувальник та особа, що отримує страхове відшкодування, не збігаються, це договір страхування на користь третьої особи, майну та життю і здоров'ю якої заподіюється шкода і яка отримує страхове відшкодування. Право регресу ж виникає до старувальника.

Необхідно погодитися з І. Б. Новицьким, що оскільки право регресу нерозривно пов'язане з тими правовідносинами, на ґрунті яких мали місце платіж або одержання відомої грошової суми або іншої матеріальної цінності, що породили регресну вимогу, та оскільки такі правовідносини не є однотипними або стандартними, а мають кожне свої своєрідні риси, остільки не може удасться спроба встановити загальні правила про предмет і розмір регресного позову й навіть про передумови регресу. Так, наприклад, постачальник, що сплатив покупцеві санкції через несправність кооперованого з ним підприємства в розмірі, що перевищує можливий розмір санкцій, який він сам може одержати від цього кооперованого підприємства, має право регресу на різницю, незалежно від яких-небудь інших обставин. Якщо взяти приклад з постачальником, що сплатив покупцеві уцінку, штраф, збитки за недоброякісність поставленого товару, то постачальник може шукати сплачену суму в порядку регресу з виробника товару тільки за умови, якщо регресний позов пред'явлений у межах того ж давнісного строку, у межах якого міг бути пред'явлений і прямий позов. При здійсненні органами соціального страхування права регресу до підприємства, на якому заподіяне каліцтво або смерть, право регресу зі своїми передумовами, саме наявності з боку підприємства злочинної дії або бездіяльності тощо.

При кожному окремому випадку регресу потрібен свій фактичний склад і встановлюється свій розмір регресної вимоги [6, с. 91].

Однак виконання обов'язку за третю особу ще не породжує регресне зобов'язання. Хоча ст. 11 ЦК України називає як підстави виникнення цивіль-

них відносин юридичні факти, тобто факти, що можуть породжувати цивільно-правове зобов'язання, однак для виникнення регресного зобов'язання одного цього факту недостатньо. Необхідне приєднання так званих «юридичних умов», які схожі на юридичні факти, але відрізняються від останніх за своєю сутністю і правовою природою.

Особливість юридичних умов полягає у тому, що правові наслідки пов'язані з ними не прямо, а через проміжні ланки, котрі створюють сукупність умов для формування юридичного факту. Скажімо, підставою виникнення правовідносин по відшкодуванню шкоди (цивільної відповідальності правопорушника) є завдання шкоди життю, здоров'ю або майну потерпілого, а умовами, як правило, — протиправність дій порушника, причинний зв'язок між протиправними діями і шкодою, вина порушника тощо. Регресне зобов'язання також виникає при наявності юридичних умов (крім наявності підстави виникнення).

Таким чином, основною підставою виникнення регресного зобов'язання є виконання основного зобов'язання, за загальним правилом, виконання обов'язку за третю особу. Проте для виникнення права регресу необхідний не лише факт виконання основного зобов'язання, але й наявність юридичних умов виникнення регресного зобов'язання, що буде предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Агарков М. М. Обязательства по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков // Уч. труды ВИЮН. — Вып. 3. — 1940. — 117 с.
2. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. — М.: Юрид. лит., 1975. — 513 с.
3. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. — М.: Государственное издательство юридической литературы, 1958. — 481 с.
4. Смирнов В. Т. К понятию регрессных обязательств / В. Т. Смирнов // Правоведение. — 1960. — № 1. — С. 62–73.
5. Бару М. И. Регрессные обязательства в трудовом праве / М. И. Бару — М., 1962. — 386 с.
6. Новицкий И. Б. Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями / И. Б. Новицкий. — М.: Юр. лит., 1952. — 298 с.
7. Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Б. Б. Черепяхин. — М., 1962. — 374 с.

Анотація

Жила О. В. До питання про підстави виникнення регресних зобов'язань. — Стаття.

Статтю присвячено дослідженню підстав виникнення регресних зобов'язань. Зроблено висновок, що підставою виникнення регресного зобов'язання є виконання основного зобов'язання. Крім того, для виникнення регресного зобов'язання необхідною є наявність певних юридичних умов.

Ключові слова: регрес, зобов'язання, юридична умова, підстава виникнення.

Аннотация

Жила О. В. К вопросу об основаниях возникновения регрессных обязательств. — Статья.

Статья посвящена исследованию оснований возникновения регрессных обязательств. Сделан вывод, что основанием возникновения регрессного обязательства является выполнение основного обязательства. Кроме того, для возникновения регрессного обязательства необходимым является наличие определенных юридических условий

Ключевые слова: регресс, обязательство, юридическое условие, основание возникновения.

Summary

Jyla O. V. To a question of the bases of emergence of regress obligations. — Article.

The article is devoted to research of the bases of emergence of regress obligations. The conclusion is drawn that the basis of emergence of the regress obligation is implementation of the main obligation. Besides, for emergence of the regress obligation existence of legal conditions is necessary

Keywords: regress, obligation, legal condition, emergence basis.

УДК 347.122

Т. Є. Крисань

ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЙ ЯК ВИДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Враховуючи, що діюче цивільне законодавство застосовує термін «гарантія» в якості виду забезпечення зобов'язань, існує необхідність вивчення питання чи відносяться способи забезпечення до категорії «юридичних гарантій» та як ці правові явища співвідносяться?

Поряд з гарантією прав інтересів кредиторів, банківською гарантією, гарантією якості товарів (послуг), гарантією прав замовника у будівельному підприємстві, гарантією безперешкодного розпорядження грошовими коштами та ін., існують види забезпечення зобов'язань: гарантія, завдаток, порука та ін. Виникають питання, чи можливо припустити, що вищевказані види, у тому числі «гарантії, як способи забезпечення», володіють загальними родовими ознаками?

Дослідження цих питань є досить актуальною темою та має значення не лише з позиції методологічних переваг, що являються систематизацією певного юридичного матеріалу, але й для розкриття суті відповідних явищ, для чіткості розуміння сутності кожного правового явища.

Метою цієї статті є дослідження питання гарантій як виду забезпечення зобов'язань. В літературі не існує чіткої позиції щодо визначень як юридичної гарантії в цілому, так і гарантії як способу забезпечення зобов'язань, що призводить до їх ототожнення. Для встановлення співвідношення юридичної гарантії цивільних прав по відношенню до гарантії як способу забезпечення зобов'язань необхідно визначитися, що є гарантією як способу забезпечення та які її характерні риси. Відсутність у нормативно-правових актах положень, що визначають поняття гарантії як способу забезпечення зобов'язань, за наявності визначень окремих видів гарантії, потребує застосування методу схожості (відшукування загального, що властиво усім гарантіям, які характерні для цивільних прав).

Тлумачення юридичних гарантій здебільшого пояснює їх як поруку, забезпечення, зобов'язання про виконання чого-небудь різними способами, засобами охорони. Через це в юридичній літературі досі існують різні підходи з приводу неоднозначності визначення юридичних гарантій та ототожнення з близькими правовими категоріями.